

*Ovcharuk Oksana, Institute of Information Technologies and Learning Tools of
NAPS of Ukraine,
Senior Scholar, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of
Information and Analytical Department of Pedagogical Innovations,
E-mail: oks.ovch@hotmail.com*

Civic Education Implementation Experience in Ukrainian Schools

Abstract: This article is devoted to the civic education implementation in Ukrainian general secondary education. The publication focuses on the analysis of civic education implementation in Ukraine in terms of European tendencies.

Keywords: civic education, civic society, general secondary education, Ukraine, methodological support.

*Овчарук Оксана, Институт Информационных технологий и средств
обучения НАПН Украины,
Старший научный сотрудник, кандидат педагогических наук,
Заведующая Информационно-аналитическим отделом педагогических
инноваций,
E-mail: oks.ovch@hotmail.com*

Опыт внедрения гражданского образования в школах Украины

Аннотация: Статья посвящена вопросам внедрения гражданского образования в систему среднего образования в Украине. Дано анализ опыта гражданского образования исходя из европейских тенденций.

Ключевые слова: гражданское образование, гражданское общество, общее среднее образование, Украина, методологическая поддержка.

Громадянська освіта є ключовим елементом освітньої політики країн з демократичним шляхом розвитку суспільства. Після проголошення у 2000 р. Україні відбуваються значні демократичні зміни у суспільстві, які впливають на процеси впровадження громадянської освіти, що включають політичну волю, концептуальні підходи, змістове наповнення навчальних курсів, застосування дидактичних прийомів у системі загальної середньої освіти.

незалежності в Україні, запровадження громадянської освіти є пріоритетом освітньої політики. Виховання громадянина в контексті демократичних принципів та норм співіснування, поваги до прав людини, здатності їх реалізовувати та захищати стало важливим викликом українського суспільства.

15 вересня 1999 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України №1697 «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства». У 2000 році Президія Академії педагогічних наук схвалила основні положення концепції громадянського виховання дітей і молоді [1] (Автори: Боришевський М.Й., Тараненко І.Г., Рябов С.Г., Сухомлинська О.В., Чорна К.І.), де зазначено, що громадянська освіта – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від влади задоволення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства [1].

У 2012 р. в Україні розроблено нову Концепцію громадянської освіти та виховання (2012) [2]. В її основу закладено особистісно зорієнтований та діяльнісний, конкретно-історичний підходи. Базовими принципами громадянської освіти та виховання є принципи гуманізму, демократичності, зв'язку з практичною діяльністю, зорієнтованості на позитивні соціальні дії, наступності й безперервності, міждисциплінарності, культуровідповідності, полікультурності, інтеркультурності, плюралізму, самоактивності й саморегуляції та ін. Концепція визначила поняття громадянської освіти та виховання. Громадянська освіта - навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері, яка передбачає політичну, правову й економічну освіченість й здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства. Громадянське виховання - процес формування

громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя (2012) [2].

Незважаючи на проголошення громадянської освіти пріоритетним напрямом в Україні, досі переважає енциклопедичний підхід, який не надає необхідних компетентностей для реалізації учнями отриманих знань у житті, хоча громадянська компетентність є складовою сучасних освітніх стандартів.

Вчителі є рушіями змін, що відбуваються житті учнівської молоді. Однак, загальний скепсис та розчарування суспільства, недостатнє усвідомлення ролі вчителя у процесах демократичних зрушень, не дозволяє повністю створити необхідне підґрунтя для системи підготовки та підвищення кваліфікації вчителів в Україні, забезпечити умови розвитку необхідних професійних якостей у сфері викладання громадянської освіти. Залишається проблемою недостатнє усвідомлення педагогічними колами ролі громадянської освіти, яка нерідко залишається у школі на вторинних ролях.

Особливості впровадження курсів з громадянської освіти тісно пов'язані з роллю інститутів, що мають забезпечити впровадження громадянської освіти і виховання через систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Сьогодні в системі післядипломної педагогічної освіти, курсової підготовки та здобуття другої вищої педагогічної освіти існує близько 37 навчальних курсів для вчителів-викладачів суспільних дисциплін. Серед них - курси «Громадянська освіта», «Цінності демократичного громадянського суспільства», «Впровадження ідей демократичного громадянства».

У 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видало Методичні рекомендації із громадянської освіти та виховання в навчальних закладах (Додаток до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 09.08.2012 № 1/9-557), де проголосило обрання елективних

курсів з громадянської освіти та виховання. Серед них: «Ми - громадяни України» 9(10) кл.; навчальний курс «Вчимося бути громадянами» 7(8) класу; курс за вибором «Громадянська освіта: основи демократії» 11 класу (авт. Бакка Т. В., Ладиченко Т. В., Марголіна Л. В., Рябов С. Г.) [3] та ін.

Низка посібників, що забезпечують впровадження громадянської освіти розроблена впродовж останніх двох десятиріч була результатом зусиль педагогічної громадськості та підтримки реалізації низки міжнародних проектів.

З 2009 року для підготовки майбутніх педагогів було впроваджено курс «Громадянська освіта: основи демократії» та розроблено однойменний підручник для студентів ВНЗ (2009 р.), автори Бакка Т.В., Ладиченко Т.В., Марголіна Л.В., Дубровський В.Ф., Желіба О.В., Клепко С.Ф., Мелещенко Т.В.), який створений в рамках Канадського проекту «Розбудова демократії» за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA) [3]. Урок автори вважають основною формою викладання громадянської освіти. Основною викладання курсу має бути компетентнісний підхід. Автори рекомендують будувати навчання через низку інтерактивних технологій, застосовувати при викладанні інформаційно-комунікаційні технології та ресурси мережі Інтернет, соціальні спільноти учнів та вчителів, наприклад, «Партнерство у навчанні», що створена за підтримки компанії Майкрософт, інші ресурси. Посібник для учнів «Громадянська освіта: основи демократії. 11(12) клас» (2009), підготовлений за підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA), зорієнтований на використання активних методів навчання, взаємодію між школярами, вчителями та батьками [4].

У 2001 р. за програмою «Практичне право» в рамках діяльності інформаційно-методичного центру «Дебати» за підтримки Відділу преси, освіти та культури при Посольстві США видано посібники «Ми – громадяни України: навчальний посібник з громадянської освіти» (2001), «Кроки до демократії: уроки громадянської освіти (2001), які призначені для учнів 14-16 років [5].

Навчальний посібник “Вчимося бути громадянами” для 7(8) класів ЗНЗ (2005) було розроблено за сприяння Всеукраїнської асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін “ Нова Доба. Серед низки посібників, що підготовлені з 2008 р, “Громадянська освіта: теорія і методика навчання” за підтримки ЄС, “Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя” (2008). Важливим автори вважають запровадження громадянської освіти наскрізно через викладання основних предметів (історії, економіки, правознавства, мови та літератури, біології, хімії, фізики, математики, географії, математики та в позаурочній роботі в школі) у контексті формування громадянської компетентності учнів [6].

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» впровадив навчальні модулі для підвищення кваліфікації вчителів, що мають громадянознавчу спрямованість. Серед них: “Громадсько-активні школи в Україні : кроки до дій: Посібник зі створення та управління громадсько-активною школою” (2008), який висвітлює підходи до організації громадсько-активної школи та вміщує практичні поради щодо співпраці між школою та громадами, особливості управління громадсько-активною школою.

Особливе місце серед навчально-методичного забезпечення впровадження громадянської освіти слід відвести навчальним матеріалам, розроблених в рамках Українсько-швейцарського проекту “Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні” (2018-2011). Було перекладено, адаптовано та опубліковано серію посібників Ради Європи (2009-2011 рр.): “Живемо у демократії. Плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти прав людини” (2009) [7]; “Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкових класів з освіти для демократичного громадянства та прав людини” (2011) [8]; “Навчаємось демократії : базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини” (2011) [9]; “Освіта для демократичного громадянства. Посібник для підготовки вчителів з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини” (2009); “Демократичне врядування в школах” (2009) [10]. Особливість

вищезгаданих посібників полягає у їх відповідності потребам української школи в контексті розвитку освіти для демократичного громадянства та членства України в Раді Європи. Рекомендовані посібники для країн-членів Ради Європи, охоплюють шкільну освіту та підготовку вчителя з демократичного громадянства, спрямовані на розвиток демократичних цінностей учнів. Впровадження освіти для демократичного громадянства базується на трьох принципах: навчання “про” демократію та права людини; навчання “через” демократію та права людини; навчання “для” демократії та прав людини. Школа, розглядається, як мікрогрупа, що є моделлю громадянського суспільства.

Впровадження навчальних курсів з громадянської освіти відбувається переважно у рамках курсів за вибором та в позакласній діяльності. Значну підтримку реалізації курсів з громадянської освіти здійснили переважно міжнародні проекти та програми у співпраці з Міністерством освіти і науки України та НАПН України, педагогічними університетами та системою післядипломної педагогічної освіти. Серед них: Освіта для демократії в Україні (2005-2008), Навчальний тур з громадянської освіти (2002), Громадянська освіта – Україна, Українсько-Швейцарський проект “Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні” (2005-2010), Проект Благодійної організації “ Вчителі за демократію та партнерство”, “Забезпечення якості освіти для демократичного громадянства” (2007-2010), Програма “Дебати” Інформаційно-методичного центру “Дебати”, Проект ЄС ПРООН “Спільнота споживачів та громадські об’єднання”, та ін.

Впроваджуючи громадянську освіту, вчителі зазначають, що на сьогодні досі існує недостатність забезпечення їх необхідними навчально-методичними матеріалами, розрізненість думок щодо місця громадянської освіти у системі викладання навчальних предметів, відсутність необхідних ресурсних центрів, які надавали б інформацію та консультації щодо форм та методів здійснення громадянської освіти. Аналітичний звіт “Сучасний стан громадянської освіти в Україні” свідчить, що 96% вчителів вважають, що

саме в школі важливо виховувати громадянина. Вони підкреслили необхідність додаткової методичної підготовки, збільшення часу на викладання громадянської освіти, покращення якості навчально-методичного забезпечення, що свідчить про недосконалість заходів та ресурсів, що пропонує сучасна система ресурсного забезпечення вчителів та система підвищення кваліфікації. А отже, питання впровадження громадянської освіти в українській школі залишається відкритим як для освітян, так і для суспільства в цілому (2012) [11].

Досвід розробки та впровадження навчальних курсів з громадянської освіти в Україні свідчить, що даний напрям є необхідним та актуальним для українського суспільства. В Україні здійснено значну роботу з поширення громадянської освіти: розроблено концепції, які відображують основні міжнародні підходи у даній галузі, реалізовано низку проектів в системі шкільної освіти України, видано та забезпечено школи, педагогічні університети навчальними посібниками для учнів, вчителів та методистів, сформовано мережі закладів, що реалізують громадянську освіту.

Подальші дослідження та розробки в галузі громадянської освіти мають сприяти реалізації національної політики громадянської освіти в школах, оновленню підходів до підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, створенню мереж обміну досвідом, розповсюдженню матеріалів та підтримці громадянської освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.

Список літератури:

1. Концепція громадянської освіти в Україні. Громадянська освіта: Книга для вчителя /Арцишевський Р.А. та ін.–Львів: Вид-во ТЕКА, 2002.– С 8-16.
2. Концепція громадянської освіти та виховання, 2012, <http://www.president.gov.ua/news/25301.html> - Заголовок з екрану.
3. Шкільний курс “Громадянська освіта: основи демократії” та методика його навчання : Підручник для студентів / Т. В. Бакка, Т. В. Ладиченко, Л. В. Марголіна та ін. - Х. : Вид. група “Основа” , 2009. – 254 с/

4. Громадянська освіта: основи демократії. 11(12) клас. Навчальний посібник / Бакка Т. В. , Ладиченко Т. В. , Марголіна Л. В. та ін. - Х. : Вид. група "Основа" , 2009. – 207 с.
5. Пометун О.І. Практичне право: Навч. посіб.: 8 кл. / О.І. Пометун, Т.О. Ремех, І.М. Гейко; За ред. О.І. Пометун.– 2-ге вид., доповн. і переробл.– К.: Вид-во А.С.К., 2003.– 207 с.
6. Громадянська освіта : теорія і методика навчання. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Асламова , Т. Бакка , В. Бортніков та ін. – Київ. : Видавництво ЕТНА-1 , 2008. – 174 с.
7. Голлоб Р., Крапф П. Живемо у демократії. Плани уроків з питань Освіти для демократичного громадянства та Освіти прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів, за редакцією Р. Голлоб., П.Крапф, О. Овчарук, Н.Протасова, Київ, 2009.- 212 с.
8. Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкових класів з освіти для демократичного громадянства та прав людини (ОДГ/ОПЛ)/ [В. Вайдінгер, Р. Голлоб] заг.ред.Р. Голлоб, П. Крапф та ін. ; пер. з англ. та адапт. О.В.Овчарук ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2011, 154 с.
9. Навчаємось демократії : базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини [Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер,] заг.ред.Р. Голлоб, П. Крапф та ін. ; пер. З англ. та адапт. Л.І.Паращенко ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2011, 158 с.
10. Демократичне врядування в школах : [посібник] / [Е.Бекман, Б. Траффорд пер. з англ. та адапт. Л.І.Паращенко ; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова . – К : НАДУ, 2009. - 100 с.
11. І.Іванюк, О.Овчарук, А.Терещенко, Сучасний стан громадянської освіти в Україні, 2012. – Заголовок з екрану.- <http://www.ime.edu-ua.net/cont/civic%20education.pdf> – Електронний ресурс.